

NAČIN OSTVARIVANJA I SUDSKA ZAŠTITA RAČUNARSKOG PROGRAMA KAO VIDA INTELEKTUALNE SVOJINE U SMISLU ZAKONA O AUTORSKOM I SRODNIM PRAVIMA

Neda Antić, Sudija Vrhovnog suda Srbije

UVODNA RAZMATRANJA

Ovim referatom uvodim vas u svet računarskih programa kao jednog u nizu informacionih tehnologija sa aspekta građansko-pravne regulative.

Sadržinu heksagona prirodnih prava svakoga čoveka čine njegovo pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu, pravo na intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravo na pravnu državu.

U ostvarivanju datog prirodnog prava, prava na intelektualnu tvorevinu, pozitivni propis koji donosi država iz te oblasti treba da odražava savremeno shvaćanje o autor-sko-pravnoj zaštiti, o položaju autora i korisnika autorskih i srodnih prava, o njihovim međusobnim odnosima i usaglašavanju interesa autora i korisnika dela sa interesima društvene zajednice (javnim interesom), obezbeđujući ove od svake zloupotebe. On je odraz stepena civilizacijskog razvoja, ekonomske snage zemlje i društvenih odnosa u zemlji.

Zakonom o autorskom i srodnim pravima ("Službeni list Srbije i Crne Gore" broj 61/04), koji je stupio na snagu 1.1.2005. godine i koji se zasniva na Bernskoj konvenciji za zaštitu književih i umetničkih dela, Svetskoj (univerzalnoj) konvenciji o autorskom pravu, Međunarodnoj konvenciji o zaštiti izvođača, proizvođača fonograma i radio-difuznih ustanova (Rimska konvencija), Ženevskoj konvenciji o zaštiti proizvođača fonograma od nedozvoljenog umnožavanja njihovih fonograma, Smernicama Saveta komisije Evropske zajednice o pravnoj zaštiti računarskih prava i o pravu iznajmljivanja, davanja na poslugu i nekim drugim pravima u vezi sa autorskim i srodnim pravima i Direktivi Saveta Evropske zajednice o pravnoj zaštiti kompjuterskih programa donetoj u Briselu 14. maja 1991. godine sa obavezom primene u državama članicama Evropske zajednice počev od 1.1.1993. godine (do tada su bile dužne da usklade propise) defini-sano je koje informacione tehnologije predstavljaju autorsko delo, a koje spadaju u domen srodnih prava. Ovim propisima određeno je da su računarski programi zaštićeni

autorskim pravom kao književna dela u smislu Bernske konvencije za zaštitu književnih i umetničkih dela.

Moj zadatak je da vam na efikasan način prezentujem pozitivnu zakonsku regulativu iz ove oblasti kako bi poslužila veštacima informacionih tehnologija da njihovi nalazi i mišljenja svojom formom i sadržinom budu upotrebljivi u aktuelnom sudskom postupku i poslužili postupajućem sudiji za ocenu da li na njemu mogu zasnovati odluku pri utvrđivanju građansko-pravne odgovornosti tuženog u podignutim tužbama titulara autorskog prava za zaštitu eventualno povređenog autorskog prava.

AUTORSKO DELO, AUTOR I NASTANAK PRAVA

Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima koji je stupio na snagu 1.1.2005. godine u potpunosti se zakonski uređuje pravo intelektualne svojine u nas.

Računarski program kao vid informacionih tehnologija zaštićen je ovim zakonom i dat mu je status autorskog dela (član 2. stav 1. i član 2. tačka 1. Zakona). Navedeno zakonsko rešenje dozvoljava pružanje autorsko-pravne zaštite novih vrsta dela na polju duhovnog stvaralaštva koja do sada nisu poznata, a proizvod su modernog razvoja nauke, tehničke infrastrukture. Široko postavljena definicija autorskog dela obuhvata svaku originalnu tvorevinu duha u bilo kojoj oblasti stvaralaštva, a u stavu dva istog člana iz Zakona navedeni su samo neki najčešći oblici autorskog dela, s tim da se ovim navođenjem ne iscrpljuje pravna zaštita novih vrsta dela.

Isti je zaštićen autorskim pravom kao književno delo.

Računarski program kao termin označava programe bez obzira na njihov oblik računajući i one koji su ugrađeni u hardver, obuhvata i pripreme radove koncipiranja koji na kraju dovode do razvijanja nekog programa, ali pod uslovom da su takve prirode da omogućavaju izradu kompjuterskog programa u kasnijem stadijumu (Direktiva Saveta Evropske zajednice o pravnoj zaštiti kompjuterskih programa). Da bi se odredilo da li jedan računarski program predstavlja originalno delo kao kriterijum ne sme sadržavati procenu kvaliteta ili estetsku vrednost. Međutim, ideje i principi koji se nalaze u osnovi bilo kog elementa računarskog programa, uključujući i ideje i principe koji se nalaze u osnovi njegovog interfejsa nisu zaštićeni autorskim pravom jer ne predstavljaju autorsko delo.

Od člana 8. do 13. zakonodavac je regulisao nastanak prava i subjekta autorskog prava. Autor nad stvorenim i objavljenim delom stiče ovlašćenja imovinsko-pravne i lično-pravne prirode u okviru postojećeg pravnog sistema – monistička teorija o pravnoj prirodi autorskog prava. To je jedinstveno pravo koje sadrži dve vrste ovlašćenja i ona zajednički služe za zaštitu imovinskih i ličnih prava. Ova ovlašćenja su apsolutna i isključiva. Tako stvaranjem autorskog dela stiču se autorska prava koja proističu iz njegovog nastanka. Momentom nastanka autorskog dela autor koji je to delo stvorio stiče sva ovlašćenja koja ima kao titular intelektualne svojine. Ovo znači da je subjekat autorsko-pravne zaštite autor koji je fizičko lice (izuzetak u članu 2. Zakona to svojstvo se daje proizvođaču dela), a predmet autorsko-pravne zaštite autorsko delo. Zaštita autorskog dela nastaje trenutkom njegovog nastanka. Međutim, zakonodac priznaje i određena autorsko-pravna ovlašćenja nosiocima autorskih prava i u toj ulozi mogu se pored fizičkih lica pojaviti i pravna lica (on nije autor dela ali ima autorsko-pravna ovlašćenja koja mu priznaje zakon – testament, ugovor, zakonsko nasleđivanje), a koja se zakonom mogu prenositi. Prerogativ ostvarivanja autorsko – pravne zaštite je da je određeno lice autor autorskog dela čija se zaštita traži sudskim putem. Zakonska pretpostavka autorstva na jednom delu je označavanje autora na delu ukoliko se suprotno ne dokaže.

SADRŽINA AUTORSKOG PRAVA

Sadržinu autorskog prava predstavljaju pitanja koja su u neposrednoj vezi sa samom pravnom prirodom autorskog prava. Sadržinu autorskog prava i razradu pitanja sadržine autorskog dela zakonodavac je propisao odredbama 14-40. Odredbama članova od 14 do 18. Zakona regulisana su moralna prava autora. To su prava koja su isključivo vezana za ličnost autora i sa toga razloga nezavisno od imovinskih prava autora pa i posle ustupanja imovinskih prava autor zadržava određena moralna prava. Ova prava se pravnim poslom ne mogu prenositi na druga lica. Ona su trajna, ne mogu zastareti, a kao lično – pravna ovlašćenja su apsolutna, deluju prema svima. To su: pravo paterniteta (priznanje autorstva), pravo naznačenja imena (zakonska pretpostavka autorstva dok se suprotno ne dokaže), pravo objavljivanja, pravo na zaštitu integriteta dela, pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela.

Autor kao duhovni tvorac dela ima pravo da svoju intelektualnu tvorevinu imovinski koristi. On stvaranjem dela stiče pravno ovlašćenje da iz njega izvlači ekonomsku korist, za razliku od moralnih prava, imovinska prava autora su prenosiva. Zakonodavac reguliše ovo pravo odredbama članova od 19. do 39. i ona su pravo na ekonomsko iskorišćavanje dela, pravo na beleženje ili umnožavanje, pravo stavljanja primeraka dela u promet, pravo davanja primeraka dela u zakup, pravo davanja primeraka računarskog programa na poslugu, pravo izvođenja, pravo predstavljanja, pravo emitovanja, pravo na javno saopštavanje uključujući interaktivna činjenja dela dostupnim javnosti, pravo na prilagođavanje, umnožavanje i drugu izmenu dela, pravo javnog saopštavanja dela sa nosača zvuka.

Zakonodavac je predvideo i posebnosti u odnosu na računarski program. Tako članom 20. stav 4. Zakona posebno je regulisano šta se smatra umnožavanjem tog autorskog dela (smeštanje celog ili dela programa u memoriju računara, odnosno puštanje programa u rad na računaru). Autor autorskog dela, pa prema tome i računarskog programa u smislu zakona ima određena prava prema vlasniku primeraka autorskog dela (vlasnik autorskog dela ne mora se uvek naći u istom licu sa autorom). Članom od 33. do 37. regulisan je odnos između autora dela odnosno nosioca autorskog prava i prava lica koje je postalo titular prava vlasništva primerka dela na zakonit način. Na ovaj način zakonodavac je regulisao slučajeve koji proizilaze iz eventualnih kolizija između autorsko-pravnih interesa autora u odnosu na delo i svojinsko-pravnih interesa vlasnika na primerku toga dela.

Članom 38. Zakona regulisano je i pravo autora na posebnu naknadu kao posebno pravo za određene titulare autorskih prava (difuzni oblik korišćenja autorskih dela). Ovo pravo predstavlja zakonsku obligaciju kao jedini autorsko-pravni instrument za zaštitu ekonomskih interesa ovih lica, a članom 39. stav 1. Zakona autorska dela računarski programi izuzeti su iz prava na naknadu davanjem na poslugu primeraka tog autorskog dela.

OGRANIČENJE AUTORSKOG PRAVA

Imovinsko – pravna ovlašćenja mogu se ograničiti a obim ovog ograničenja je određen zakonom (član 40 – 55.). Ovim institutom zakonodavac rešava sukob interesa autora kao tvorca dela i kolektivnih društvenih interesa (javnog interesa). Ova ograničenja su suspenzija isključivih prava i pravo na naknadu (član 41. do 52.) i zakonska licenca (član 53 – 55.).

Pod suspenzijom označenih prava zakonodavac ograničava iskorišćavanje autorskog dela tako što je ono moguće i bez dozvole autora i bez plaćanja naknade. Znači, u svrhu javnog interesa, a može u pojedinim slučajevima kada postoji i pojedinačni interes, suspenduju se i dozvola autora i naknada. Slučajevi izuzimanja od sus-

penzije predviđeni su članom 45. stav 1. i 2. Zakona, ali stav 3. tačka 5. Zakona od izuzimnja od suspenzije isključuje računarski program. Specifičnosti računarskog programa zakonodac je u ovoj oblasti regulisao članom 46. Tako u smislu ove zakonske odredbe autor računarskog programa na računarskom programu zadržava autorska morala i druga prava koja su predviđena ovim zakonom, osim prava koja citiranom odredbom stiće pribavilac primeraka računarskog programa (pravo zakonitog sticaoca računarskog programa).

Kao novum u našem zakonodavstvu predstavlja odredba koja reguliše privremeno umnožavanje autorskog dela te tako predstavlja privremeno ograničenje autorskog prava. Reč je o izuzimanju prava umnožavanja autorskog dela koje se nužno dešava na serverima tehničkih posrednika u komunikaciji putem interneta.

Zakonskom licencom (član 53. do 55.) ograničeno je iskorišćavanje autorskog dela bez dozvole autora ali uz plaćanje autorske naknade po sili zakona, s tim da su apsolutno poštovana autorska moralna prava. Po ovome osnovu pravo na naknadu je samostalno i posebno i nezavisno je od prava koje autor ima za druge oblike i vidove iskorišćavanja dela. Ovim oblikom ograničenja štiti se kako javni interes tako i lični interes autora.

PRENOS AUTORSKOG PRAVA

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima poznaje prenos autorskog prava nasleđivanjem i ugovorom (član 56.-96.). Razvoj nauke i tehnike i promene u društvu dovele su do potrebe prenosa autorskog prava. Rešenja data ovim Zakonom su rezultat modernih shvatanja zavisno od autorsko-pravnih ovlašćenja te se autorska prava nasleđuju u različitim oblicima i na različite načine.

Lično-pravna ovlašćenja se ne mogu nasleđivati već se nasleđuje samo vršenje tih ovlašćenja. To znači da naslednici autora mogu samo vršiti, a ne i nasleđivati zaštitu moralnih prava autora, izuzev prava na objavljivanje dela koje nije objavljeno. Pored naslednika zaštitu određenih autorskih moralnih prava autora (član 14., član 17. i član 18. Zakona) mogu vršiti i udruženja autora kao institucije iz nauke i umetnosti.

Ugovorni prenos autorskog prava regulisan je članovima 58 – 96. Moralna autorska prava ne mogu se prenositi ugovorom jer ne mogu biti predmet raspolaganja s obzirom na njihovu lično-pravnu prirodu. Ona se ne mogu prenositi ni za života autora ni posle njegove smrti.

Prenos autorskog prava vrši se autorskim ugovorom na koji se primenjuju odredbe Zakona o obligacionim odnosima (član 65. Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima). Obavezna je pismena forma ugovora ukoliko ovim Zakonom nije drukčije određeno. Imovinska prava se mogu prenositi ugovorom i ovo ustupanje može biti isključivo i neisključivo (član 60.). Izuzetak je predviđen članom 73. Zakona. Sve odredbe koje se odnose na ovaj pravni odnos primenjuju se i na autorska prava proistekla iz stvaranja računarskog programa kao autorskog dela. Članom 93. stav 3. Zakona predviđena je specifičnost za autorsko delo računarskog programa i to ukoliko se radi o ugovoru o narudžbini autorskog dela. Tom odredbom, ako na osnovu ovakvog ugovora bude izrađen računarski program, naručilac stiće sva prava iskorišćavanja računarskog programa, ako ugovorom nije drukčije određeno. U okviru ovoga ugovora može se stvoriti i kolektivno delo od kojeg nije izuzet ni računarski program (član 95. stav 1. Zakona). Organizator izrade kolektivnog dela stiće sva imovinska prava na tome delu obzirom da je članom 95. stav 2. Zakona regulisano da autori priloga na isključiv način ustupaju sva svoja imovinska prava, ukoliko ugovorom nije drukčije određeno. Ujedno, stavom 3. istog člana iz Zakona određeno je da lice koje je organizator izrade kolektivnog autorskog dela ima pravo da objavi i iskorišćava delo pod svojim imenom uz oba-

vezu da na svakom primerku dela mora biti navedena lista autora čije autorske priloge kolektivno delo sadrži.

AUTORSKO DELO STVORENO U RADNOM ODNOSU (član 96-99. Zakona)

Radi se o autorskom delu stvorenom za vreme radnog odnosa radnika u okviru radne delatnosti preduzeća. Stvaranjem autorskog dela na ovaj način radnik – autor dela dolazi u razne pravne odnose: u radno-pravni odnos sa ostalim radnicima i sa preduzećem u kome je zaposlen i u kome je autorsko delo nastalo.

Karakteristike ovog dela su da je autor dela fizičko lice koje je delo stvorilo sa svim moralnim i materijalnim pravima koja proističu iz toga dela. Ovo delo može biti stvoreno u okviru radne delatnosti preduzeća za vreme radnog odnosa radnika ili na osnovu ugovora o radu sa preduzećem i drugim pravnim ili fizičkim licem. Na radnika – autora primenjuju se zakonske norme radnog zakonodavstva i zakonodavstva autorskog prava. Autorsko-pravni odnosi koji nastaju između radnika i poslodavca raspravljaju se se primenom Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. Ovlašćenja koja radnik – autor prenosi na poslodavca moraju biti u skladu sa opštim aktom ili ugovorom, a koji moraju biti u skladu sa zakonom. Međutim, prava radnika – autora ograničena su u domenu imovinskih prava jer nosilac autorskog prava – poslodavac stiče isključiva imovinska autorska prava. Za ovo sticanje nije potrebno da autor – radnik da dozvolu, a ovo pravo je zakonski ograničeno na 5 godina. Radnik ima pravo na posebnu naknadu. Posebno zakonodavac reguliše ovaj pravni odnos za autorsko delo računarski program (član 96. stav 4. Zakona) i određuje da je trajni nosilac svih isključivih imovinskih prava na delu poslodavac, ako ugovorom nije drugačije određeno.

TRAJANJE AUTORSKOG PRAVA

Odredbama člana 100-105. Zakona uređuju se pitanja trajanja autorskog prava. Ekonomsko iskorišćavanje autorskog dela vremenski je ograničeno, dok istekom vremena zaštite autorskih imovinskih prava ne prestaje zaštita moralnih prava. Zakonodavac članom 100. stav 1. Zakona regulisao je opšti rok te propisao da imovinska prava autora traju za života autora i 70 godina posle njegove smrti. Daljim odredbama predviđen je prestanak zaštite sa različitim rokovima u zavisnosti od vrste autorskog dela. Način računanja rokova takođe je regulisan ovim odredbama kao i titulari ovlašćenja za njihovu zaštitu. Početak roka zaštite imovinskih prava regulisan je tako što isti počinje teći od smrti autora, koautora koji je poslednji umro, odnosno od objavljivanja dela. Svi ovi rokovi počinju teći 1. januara godine koja dolazi neposredno posle godine u kojoj je autor odnosno poslednji koautor umro, odnosno posle objavljivanja dela.

LICA NA KOJE SE ZAKON PRIMENJUJE

Kako su autorska dela kao proizvod ljudskog duha univerzalnog karaktera, stvaraju se radi korišćenja u celom svetu, to postojanje raznih država, jezika, društveno-političkih uređenja ne mogu negirati njihov internacionalni karakter. Zato je pitanje međunarodne zaštite autorskog dela od posebnog značaja. Odredbama člana 106-108. Zakona način autorsko-pravne zaštite u našoj zemlji ima karakter univerzalnosti i

u saglasnosti je sa međunarodnim obavezama koje je država Srbija preuzela na sebe njihovim ratifikovanjem.

OSTVARIVANJE AUTORSKOG PRAVA (član 147-174. Zakona)

Isključivo je pravo autora da sam odluči na koji način će ostvarivati svoje autorsko pravo. To može učiniti individualno ili poveriti organizacijama za kolektivno ostvarivanje autorskog prava. Individualno ostvarivanje autorskog prava autor može vršiti neposredno ili ga poveriti zastupniku izdajući mu odgovarajuće punomoćje. Zastupnici mogu biti i fizička i pravna lica. Kolektivno ostvarivanje autorskog prava vrši se preko organizacija za kolektivno ostvarivanje tih prava.

EVIDENCIJA AUTORSKIH DELA (član 175. i 176. Zakona)

Stvaranjem autorskog dela autor stiče po prirodi stvari autorsko pravo na njemu (prirodno pravo) i uživa svu autorsko-pravnu zaštitu. Za sticanje ovog svojstva zakon ne traži ispunjenje bilo kakvih formalnosti upravne prirode. Radi lakšeg rešavanja eventualnih sporova oko paterniteta autorskog dela ovim zakonom je omogućeno autorima da deponuju i evidentiraju svoja autorska dela u javnu evidenciju. Javna evidencija nema konstitutivni karakter, tj. njome se ne stiče autorsko pravo, već ista služi kao jedan od dokaza u sklopu ostalih dokaza pri dokazivanju osporenog autorstva.

ZAŠTITA AUTORSKOG PRAVA

Ona je predviđena odredbama člana 177 – 186. Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. Ovim odredbama zakonodavac štiti sadržinu autorskog prava – autorska moralna prava i imovinska prava. Nosiocu autorskog prava stoji na raspolaganju niz tužbenih zahteva koje može istaći u tužbi zbog povrede autorskog prava. Međutim, tužbeni zahtevi navedeni u članu 177. Zakona nisu konačni (npr. može podneti tužbu zbog sticanja bez osnova), nabrojane su samo najvažnije tužbe koje se mogu podneti. Razvoj informatike i tehnologije omogućio je široku lepezu povrede autorskog prava te je stoga zakonodavac u članu 180. odredio šta predstavlja povredu prava. Specifičnost zaštite autorskog prava je i zakonska odredba da predmet prinudnog izvršenja ne može biti autorsko pravo već samo imovinsko potraživanje u vidu koristi koje se stiče iskorišćavanjem autorskog dela. Da bi zaštita bila potpuna ovim Zakonom je određeno da sud može doneti i privremene mere i meru obezbeđenja dokaza, a na zahtev tužioca čije je autorsko pravo povređeno. Po službenoj dužnosti sud će privremenu meru obezbeđenja doneti u slučaju nepoštovanja obaveze plaćanja naknade za korišćenje dela po osnovu zakonske licence (član 55. stav 1. i član 125. stav 1. tačka 3. Zakona). Prerogativ za donošenje privremene mere i mere obezbeđenja dokaza je regulisan članom 182. stav 1. i 183. Zakona, a one se mogu tražiti i pre podnošenja tužbe. Zbog mogućnosti da u povređivanju autorskog prava može da učestvuje više lica zakonodavac daje ovlašćenje sudu da naloži tuženom da da obaveštenja o trećim licima koja su povezana sa povredom, pa i tim licima da naredi da daju obave-

štenja, informacije ili predaju dokumenta koja su u vezi sa povredom autorskog prava. Posledica nepostupanja po nalogu suda je obaveza toga lica da odgovara za štetu koja iz toga proizađe.

KAZNENE ODREDBE (član 187 – 190. Zakona)

Kaznenim odredbama regulisane su povrede imovinskih prava autora koje počine privredna društva odnosno preduzeća ili druga pravna lica kao i njihova odgovorna lica i fizička lica, a koje predstavljaju privredne prestupe i prekršaje.

R E Z I M E

Zaštita intelektualne svojine je jedna od mlađih grana pravnog sistema, ali sa stanovišta prirodnog prava – prava na intelektualnu svojinu – predstavlja načelo čovekove sigurnosti kojem se neprekidno stremi od postanka civilizacije. Kada se uzme u obzir da su civilizacijskim napretkom informacione tehnologije postale nerazdvojni deo našeg života zbog njihovih karakteristika, mogućnosti i namene, to njihova zaštita od svake zloupotrebe treba da bude prerogativ svakog društva.

Sa toga razloga da bi sudovi sa uspehom pružali zaštitu ugroženom pravu vršioći sudijske dužnosti moraju raspolagati ne samo zavidnim znanjima informacionih tehnologija, već moraju radi utvrđivanja ili razjašnjenja činjenica za koje je potrebno stručno znanje kojim sud ne raspolaže (informacione tehnologije), imati na raspolaganju instrumente – dokazna sredstva – koja će im omogućiti pružanje u razumnom roku efikasne autorsko-pravne zaštite.

Tu smo došli na teren vrlo važnog, u ovoj materiji nezaobilaznog, dokaznog sredstva veštačenja.

Na osnovu celokupnog izlaganja da se zaključiti da za uspešnu i efikasnu zaštitu nosioca autorskog prava je neophodan interaktivni odnos sudija i veštaka informacionih tehnologija koji učestvuje u tom svojstvu u sudskom postupku, a koji mora znati zakonsku regulativu koja reguliše ovu materiju.